

INFÖR AVGÖRANDET

FÖRSVARSSREFORMEN av år 1914 förnams helt visst även utanför de i beslutet deltagande partierna såsom en akt av nationell livsvilja; åtminstone till nöds erkände man däri ett styrkebälte inför världskrigets alla eventualiteter. Å andra sidan hade försvarsfrågan på ett sätt, som säkerligen saknar motstycke i något annat land, sprängt folket i två nationer. Den samling i augusti 1914 mellan högern och flertalet liberaler, genom vilken försvarsordningen genomfördes, var ej spontan utan nödtvungen, ej äkta utan improviserad och löslig. Försvarsvännerna till höger voro de, som sågo läget klarast och bedömde plikten mot oss själva riktigast; i ljuset av vad vi nu veta om det ideliga hotet under kriget mot vår neutralitet lärer ingen — oavsett överdrifterna i stridens hetta — nu vilja fränkänna dem denna ovanskliga historiska förtjänst. De kapitulerande voro liberalerna kring Staaff. Varje kapitulation lämnar dock ärr efter sig, och om försvarsavgörandet 1914 utåt var en styrka, blev det inåt ett frö till split och hämndkänslor, som efter kriget skulle utlösa sig.

När försvarsfrågan nu, år 1936, åter befinner sig i sitt slutstadium, äro vissa paralleller till 1914 tydliga. Världen företer nu samma explosivt laddade krigsstämning och samma till synes hopplöst komplicerade motsättningar som då; halvtannat årtiondes delvis framgångsrika, delvis fåfänga ansträngningar att bygga upp en internationell rättsordning förefalla tillspillogivna inför alla nu aktualiserade orosstämningar och hopsparade konfliktämnen. Liksom 1914 pekar läget slutligt och bestämt på nödvändigheten av en upprustning, trots att vederbörande försvarskommissioner bägge gångerna tillsatts i tro på möjligheten av en nedrustning; i början av detta årtionde voro socialdemokraterna f. ö. så säkra på att barometern visade lugn och ytterligare försvarsreducering, att de ej motsatte sig den grundliga och för deras åsikter riskabla strategiska utredningen.

Å andra sidan äro dessbättre de inrikespolitiska utgångspunkterna nu ojämförligt gynnsammare. Det i hast försämrade internationella läget har tvungit partierna att revidera gamla uppfattningar. Även socialdemokraterna äro på väg uppåt; deras tanke att kunna kopiera det danska nedrustningsexemplet har förlorat all anklang, och med vissa tidsintervaller ha de flyttat sina tältpinnar oavbrutet framåt på den positiva försvarsviljans väg. Det erkännandet skall därför ej förvägras vårt socialdemokratiska parti, att det i försvarsfrågan fördelaktigt avtecknar sig mot systerpartierna i t. ex. Norge, Danmark och Schweiz. Vårt radikala centerparti, folkpartiet, synes också till övervägande del ha raskt övergivit den av pacifistiska tänkesätt infekterade försvarsnjagghet, som triumferade vid 1925 års nedrustningsbeslut. Gör man en jämförelse mellan det gamla lantmannapartiet och det nuvarande bondeförbundet — detta utan att förbise att arvet efter det förra är minst sagt omtvistat — har åtminstone hittills kravet inom bondeförbundet på en förstärkning av försvaret varit så deciderat, att jämförelsen måste från försvarets synpunkt sägas hoppingivande; sannolikt skulle dock de gamla kloka ledarna för lantmannapartiet i dagens situation även ha ställt sig på de tveklösa försvarsvännernas sida, på samma sätt som Olof Jonsson i Hof, motståndaren till 1892 års försvarsreform, och Carl Persson i Stallerhult, motståndaren till 1901 års härordning, år 1914 återfunnos främst i ledet hos »försvaret främst». Högern slutligen har nu liksom tidigare fattat försvarets stärkande som sin främsta uppgift; mellan partiets borgare och lantmän rådde i försvarsfrågan t. ex. 1921 och 1924 vissa motsättningar, men denna gång har enigheten varit fullständig och leden obrutna.

Eftersom alla de stora partierna nu äro positivt inställda till försvarsfrågan i en utsträckning som aldrig tillförne och eftersom skiljaktigheterna mellan deras olika bud — trots de viktiga realiteter, som dessa beröra — dock knappast kunna sägas ligga på det principiella planet, skulle man vilja karakterisera utvecklingen så, att den gamla motsättningen mellan högern och den övriga nationen i försvarsfrågan är på väg att hävas. Just häri ligger det utomordentliga betydelsefulla och styrkande i dagens situation. Och härvid kan inskjutas, att radikal borgerlighet i Sverige länge intagit en kyligare hållning till försvaret än radikala borgerliga partier i åtskilliga andra länder.

Till det förhandenvarande läget med dess glädjande tendens

till viss avspänning i den försvarspolitiska principdiskussionen ha särskilt två faktorer medverkat. Bägge ligga i öppen dag.

Den ena är, såsom nyss antyddes, de utrikespolitiska händelsernas tryck. Redan under försvarskommissionens arbete levererades utrikespolitiskt studiematerial i ständigt stigande tempo. Men icke enbart kommissionen har påverkats härav. Ett alltmer märkbart utrikespolitiskt intresse har efter hand gripit vårt folk. Folkförbundet har härvid i så motto gjort nytta, att det vant oss vid utrikespolitiskt tänkande och så småningom avslöjat stormaktpolitikens krassa motiv. Känslan av trygg isolering, som omhuldats särskilt av vänsterpartierna, har till slut avlösts av djup oro för framtiden. Sammanhangen mellan de utrikespolitiska och försvarspolitiska problemen ha äntligen allmännare erkänts. Detta kan utan överdrift betecknas som en epok i vår försvarsfrågas lidandeshistoria.

Det andra momentet är den allmänna förnimmelsen långt in i de breda folklagren, att det moderna kriget öppnar och lössläpper förut okända faror och fador för civilbefolkningen. Luftkrig och gaser, förstörelsen av trafikådror och kraftledningar, bombfällningen mot industricentra, livsmedelstransporternas omöjliggörande — allt detta måste framkalla frågeställningar, som icke kunna lämna någon oberörd. Härtill kommer ovissheten om vilka nya, okända förstörelseredskap eller förintelsemedel vår »kultur» på sistone frambragt. När till yttermera visso demonstrerats, hur skröpligt sanktionssystemet vid den första avprovningen fungerat och hur hjälplöst ett litet överfallet lands öde kan gestalta sig, måste tilliten till det kollektiva systemet i grunden rubbas och insikten om nödvändigheten att rusta sig själv för att själv kunna värna sitt oberoende slå rot i allt vidare kretsar.

Man behöver härvid blott hänvisa till de risker, som uppstått för landets södra delar, enkannerligen Skåne, därigenom att tyskarna koncentrerat flygplatser och flygindustri till Östersjökusten. Tryggandet av detta basområde i ett krig måste för Tyskland bli en primär uppgift. Lika oeftergivligt komma Tysklands fiender att anstränga sig att förstöra dessa baser. Då detta med fördel kan ske genom basering på Skåne för att därifrån kunna anfalla resp. hindra ett anfall på Nord-Tyskland, kan Skåne lätt bli målet för en kapplöpning mellan makterna. Detta vore ingenting annat än vad England nyss inför en eventuell skärpning av sanktionerna ifrågasatte, när det hos olika Medel-

Inför avgörandet

havsmakter försäkrade sig om rätt till eventuell basering på deras områden. Den förbättring, som vårt militärpolitiska läge i Östersjön vid fredsslutet undergick genom Finlands och de baltiska ländernas tillblivelse som fria och självständiga stater, Rysslands utarmning och Tysklands försvagning på grund av Versaillestraktaten, har efter den allmänna ekonomiska återhämtningen och militära upprustningen förbytt i alla de oberoende risker, som sammanhånga särskilt med kriget i luften och stormakternas baseringsintressen samt med allianssystemets tryck på de små Östersjöstaterna. Det är den ökade rädslan för att vårt land mot sin vilja kan förvandlas till krigsskådeplats i ett kommande stormaktskrig, vilken framtvingat den allmänna revideringen av åsikterna i försvarsfrågan och givit upphov till den stormvåg av försvarsvilja, som nu bryter fram över hela landet.

Betecknande för svenskt psyke är dock, att olika grupper alljämt ha benägenhet för att hålla sig med egna arvfiender. Vissa tala gärna om faran från Ryssland, medan andra frukta Hitler. Några grupper sysselsätta sig dessutom med nordiska försvarsallianser och urgera en skyldighet för oss att försvara Systerbäck eller Sönderjylland. Behovet av ett ökat försvar är tillräckligt trängande utan att vi behöva utpeka »favoritfiender» eller hasta att tillägga oss större uppgifter än som vi f. n. orka med och som f. ö. ingen grannstat ännu avfordrat oss; Sveriges försvarsproblem kunna visserligen aldrig avskiljas från Nordens försvarsproblem, men de senares samfälliga lösning kan ännu icke siktas och kan icke inverka på årets avgörande. Och det europeiska allianssystemet samt det moderna kriget erbjuda sannerligen tillräckligt många faror för vår integritet och neutralitet för att vi ensidigt skola behöva uppkonstruera direkta anfallshot mot vår självständighet. Låtom oss förskonas från en hetsagitation, som blott alstrar tillfällig panik hos oss men kvarlämnar känslor av misstro och misstänksamhet utomlands mot oss.

* * *

Det erkännande, som man ärligen bör skänka socialdemokraterna för deras principiella direktionsförändring i försvarsfrågan, kan ej utsträckas att gälla den framlagda propositionen. Den är — kanske riktigare sagt var — ett vanskapt foster, därjämte dött

redan före födelsen och, av alla tecken att döma, tillkommet mot föräldrarnas innersta önskan. När exc. Hansson onsdagen den 1 april konfronterades med riksdagen, torde han aldrig i en livsviktig fråga ha känt sig och sitt parti stå så isolerade och miss-trödda. Hans beprövade dialektik var otillräcklig att dölja det faktum, att han begått sitt livs stora psykologiska missgrepp. Han behövde ej länge avlyssna debatten, förrän han måste inse, att ledningen i försvarsfrågan övergått till andra, att propositionen var dömd att falla under bordet och att socialdemokraterna gjort sina ansträngningar att ej förlora känningen med mellanpartierna förgäves. Hur socialdemokraterna än komma att i slutvoteringen lägga sina röster, har hr Hansson berövats utsikten att stå som mannen, den där förmädde att lösa försvarsfrågan, därför att han visste att höja den över partierna. När exc. Hansson släppt denna sin chans, har han därmed också mistat sin nimbus av troll- och kraftkarl. Det ligger nära till hands att se en parallell till folkets plötsligt ändrade uppfattning av hr Hansson i den katastrofala prestigeförlust, som E. G. Boström led, när han 1905 definitivt måste i den norska frågan förklara sig urarva och åt andra överlämna att söka reda upp härvan. När vi åter stå inför den situationen att regeringen förlorat greppet om en stor fråga och sett »Führung» övergå till ett riksdagsutskott, har den Hanssonska ministären fått dela många företrädares öde och därmed inrangerats bland de dödliga.

Oviljan mot regeringsförslaget borde exc. Hansson ej ha svårt att förstå. Propositionen är till hela sin konstruktion ett verk av godtycke och spekulation i politisk köpslagan. Den innebär ett ostentativt åsidosättande av försvarskommissionens arbete och arbetsresultat. Därvid har regeringen totalt förbisett, att försvarskommissionen, trots all kritik från olika håll, i stort dock tillvunnit sig förtroende. Ty oavsett de misstag, som kommissionen begått — vi tänka på försummelserna mot flottan och luftvärnet — finns det en utpräglad stämning i landet för att dess förslag och avvägningar, baserade som de äro på ett i allvar och grundlighet hittills icke överträffat utredningsarbete, skola läggas till grund för den nya försvarsordningen. Hr Hanssons omskakning av innehållet i kommissionsförslaget och reduceringar däri sakna det underlag av vägning och beräkning, som var en av de väsentliga vinsterna med kommissionens verksamhet. Till skillnad från kommissionen har regeringen sålunda ej

Inför avgörandet

ens gjort något försök att klarlägga förhållandet mellan försvarets uppgifter och organisation: först i debatten upplyste statsministern om att 1925 års »neutralitetsförsvar» bildat det principiella underlaget. Kostnadsramen är politiskt vald och umbär varje militär motivering, likaså den starkt förändrade proportionen mellan de olika försvarsgrenarnas anslag. Hela detta godtyckliga tillvägagångssätt markerar ett återfall i det politiska självtillräcklighetssystem, som man trodde slut i och med att försvarskommissionen lyckats uppnå ett visst — låt vara ofullständigt — förtroendefullt samarbete mellan militära och politiska kretsar. Genom att regeringsförslaget tillkommit intra muros, utan kontakt med ledande sakkunskap inom vissa vapenslag, har det rivit bryggorna till flertalet av dem, som skola ha ansvaret för den nya försvarsordningen; detta utgör regeringens andra ödesdigra psykologiska missgrepp. Till allt detta kommer, att försvarsminister Vennerström, genom sitt förflutna passande som nedrustningsminister och av läget därför nu ställd »offside», fullständigt saknar den personliga auktoritet, som skulle kunna ge hans fåmälda dekreterande uttalanden vitsord framför sakkunskapens.

Vill man summera, kvarstår att regeringsförslaget efterlämnar intrycket av klenmod och vacklan in i det sista. De många editioner, i vilka socialdemokratiska försvarsbud förelegat, bestyrka denna tvehågsenhet. Läsarna av propositionen bibringas aldrig en uppfattning, att detta är ett oryggligt bud vare sig uppåt eller nedåt. Liksom regeringsförslaget sakligt icke erbjuder trygghet, har regeringen genom hela sitt uppträdande i försvarsfrågan själv sörjt för att den förlorat folkets tillit. Denna tillit torde ej kunna återförvärfvas, även om regeringen i slutupploppet skulle vara benägen att sträcka sig högre upp på kostnadsskalan eller skänka sitt stumma bifall åt en borgerlig uppgörelse. Det var denna djupa misstro, som för första gången slog emot statsministern, när han den 1 april trädde in i de kamrar, där han förut vunnit sina segrar tack vare den skånska robur et securitas, han förstått att utstråla.

Statsministerns ottesång, högmässa och aftonsång ha alltid så fort försvaret kommit på tal samma ingångsspråk: samförstånd. Ingen skall förneka frasens makt över tanken, ingen det önskliga i och för sig av samling i landets livsfråga. Men samförstånd kan ej evalveras i regementen, bombplan och luftvärnskanoner, och

Samförstånd kan ej vara ett argument för en lösning, sämre än den möjliga och nödvändiga. Samförstånd är också ett ihåligt ord, om det endast inbegriper de politiska partierna och ej har avseende på de ansvariga militära myndigheterna. Samförstånd är dessutom ingen alltför vanlig socialdemokratisk lösning; den fanns ej, när Branting 1914 från Kisa uppmanade Staaff att ensam göra upp med Hammarskjöld, och den brukar ej återopas, när socialdemokraterna tro sig utan vidare kunna hopbringa en majoritet. I landets ödesfrågor finns det en gräns för kompromisser.

* * *

Mellanpartierna ha nu fått sin besökelses stund. Uttalandena under remissdebatten berättiga åtminstone till antagandet, att de ej skola svika sina utfästelser från kommissionen; detta säges, trots att man försiktigtvis måste räkna med några norrlandsfriesinnades möjligheter att dra ett streck i räkningen. Politisk realism bjuder att ej hänge sig åt några illusioner om mellanpartiernas villighet att öka den säkerhet, som kommissionsmajoriteten ansåg tillräcklig. Majoritetsförslaget bär emellertid på vissa oavvisliga, av alla erkända svagheter, och dessutom har den världspolitiska situationen sedan i somras, då kommissionsbetänkandet avlämnades, på det mest skrämmande sätt försämrats. Från sina egna utgångspunkter skulle mellanpartierna därför handla inkonsekvent, ifall de ej nu på några fundamentala områden höjde sitt eget bud.

Sålunda har luftvärnet i kommissionsförslaget på ett förvånande sätt negligerats, vilket oavvisligen fordrar en ändring till det bättre. En utbredd folkmening skall förvisso ej ge sig till tåls, förrän ett ökat skydd för anfall från luften mot näringslivets centra och en värnlös befolkning skapats, icke minst i vårt kanske mest utsatta landskap, Skåne.

Vidare måste flottans krav oundgängligen bättre tillgodoses. Regeringsförslaget, som betecknande nog starkare beaktat sjöförsvarets behov än kommissionsmajoriteten, blir trots detta blott »ett maritimt försvar utan flotta»; dess försvar till lands och i luften är för svagt för att dess flotta — som, märk väl, är beräknat 1,7 milj. kr. lägre än vad f. n. utgår i anslag — skall kunna sätta säkert lås för rikets kuster. Kommissionens starkare armé-

organisation och flygvapen måste ofrånkomligen vid sin sida ha ett stridsdugligt sjövapen, både vid skyddandet av kustgränserna mot invasion och för att så långt möjligt vidmakthålla vår sjöfart.

Ytterligare måste genom finansiella kraftansträngningar behövlig materielanskaffning ske i ett betydligt snabbare tempo än som kommissionen förutsett för att därmed reparera begångna försummelser och hålla oss i nivå med forceringen av försvarsåtgärderna utomlands.

Många andra trängande önskemål anmäla sig, syftande till att i skilda hänseenden förstärka både organisation och materiel. Men vi skola här stanna vid dessa trenne, de viktigaste och obönhörligaste. Det borde även i nuvarande partiläge icke ligga utom möjligheternas gräns att ernå dessa förstärkningar utan att fördenskull behöva »skrapa» på andra anslag.

Stridskrafterna kunna i krig aldrig vara för starka. Då det gäller att under tungt ansvar utreda, vilket minimum det är som försvaret kräver, måste resultatet bygga i huvudsak på teoretiska grunder. Någon annan beräkningsgrund ges icke. Förfaringssättet gör det dock möjligt att, såsom skett i kommissionen, ange ett militärt godtagbart minimum. Förfaringssättet kan jämföras med konstruktionen av en bro, därvid ingenjörerna vid hållfasthetsberäkningarna som utgångspunkt deducerat fram, vad som erfordras för enkel säkerhet. Det ankommer sedan på beställaren att lägga på så mycket som anses erforderligt för högre eller högsta säkerhet. Tyvärr synes läget vara sådant, att riksdagen vill åtnöja sig med att beställa enkel säkerhet. Utan en förstärkning av luftskyddet och flottan kan dock ej ens denna minimisäkerhet anses vunnen.

Det är symptomatiskt för regeringsförslaget puzzleverk, att försvarets högsta ledning fått stryka med och ersatts med ett embryo till en gemensam försvarsstab. Motståndet mot den enhetliga ledningen — d. v. s. i fredstid en verklig försvarsstab med eller utan överbefälhavare — är ett uttryck för det understundom slentrianmässiga konservativa militära tänkandet. När högre förband på 1830-talet infördes, reste regementscheferna, som dessförinnan sorterat direkt under Kungl. Maj:t, ett frenetiskt motstånd däremot och sparade icke på de mörkaste spådomar om landets framtid. För ett tiotal år sedan stämplades arméchefen som en riksvådlig institution, men nu fasar knappast någon för för-

svarsgränchefer. Dessa erfarenheter ge grund för förhoppningen, att den på sina håll närda oviljan mot den enhetliga ledningen så småningom skall övervinnas. Regeringen har behov av ett organ att vända sig till i frågor om vårt militärpolitiska läges förändringar och därmed sammanhängande strategiska problem. En arbetsduglig försvarsstab — och som sådan kan regeringsförslagens ej betecknas — skulle kunna göra undan mycket arbete för de ideliga försvarskommissionerna, vilkas uppgifter hädanefter borde kunna begränsas till politiskt bedömande av det frambragta materialet. Under årtal ha försvarets bästa krafter hittills tagits i anspråk för sterilt skrivbordsarbete i kommissioner och därmed förenad upplysningsverksamhet. Det militära arbetet har i hög grad inriktats på försvarets självförsvar mot oförståelsen i den allmänna opinionen. Även försvarets män behöva dock arbetsro för sina egentliga yrkesuppgifter. Det är hög tid att de få denna. Sker så — och härför synes frågan om försvarets enhetliga ledning ha större betydelse än man velat beakta — vore detta i sin mån ytterligare en säkerhet i den förstärkta försvarsordning, som tidsläget ovevkligen ropar efter.

Den 14 april 1936.